

УДК 159.922

Психологічний супровід інноваційної діяльності у школі: зміст та напрями реалізації

Олена ЛИТВИНЕНКО,

кандидат психологічних наук, практичний психолог
Школи I–III ступенів №36 імені С. П. Корольова

Дослідно-експериментальна робота у школі – це передусім нові здобутки і звершення; відкриття нових горизонтів та опанування нових навичок; згуртованість усіх учасників експерименту та спільна праця, спрямована на досягнення поставленої мети. Проте підкорення нових вершин та пошук нових шляхів у будь-якій діяльності завжди пов'язані з максимальною активізацією ресурсів людини, що може призвести до перенапруження чи навіть повного виснаження. Щоб запобігти таким процесам в учасників експериментальної роботи, реалізація проекту передбачає постійний психологічний супровід. У межах такого супроводу фахівці регулярно діагностують психоемоційний стан педагогів, учнів та їхніх батьків, а також ставлення всіх учасників експериментальної роботи до інноваційної діяльності в школі. Крім того, вони періодично проводять моніторинг сформованості в учнів морально-етичних якостей, що становлять загальний конструкт національно-патріотичної самосвідомості. Зіставлення результатів таких моніторинрів дає змогу проаналізувати це явище в його динаміці та зробити висновки про ефективність дослідно-експериментальної роботи. Практичний психолог також долучається до теоретико-методологічного забезпечення експериментальної діяльності.

Мета статті полягає в репрезентації основних теоретичних та практичних здобутків психологічної служби середньої загальноосвітньої школи, пов'язаних із психологічним супроводом інноваційної діяльності.

У школі №36 імені С. П. Корольова м. Києва проводять дослідно-експериментальну роботу за темою: «Формування національно-патріотичної самосвідомості учнів засобами аерокосмічної освіти». Перед практичним психологом було поставлено такі завдання: 1) участь у розробленні загальної концепції експерименту та стратегії досягнення поставленої мети; 2) розроблення критеріїв та добір необхідних діагностичних методик для проведення психологічного моніторингу експериментальної діяльності; 3) розроблення практичних рекомендацій та розвивальних заходів за результатами проведених діагностичних досліджень; 4) надання оперативної кваліфікованої психологічної допомоги і підтримки всім учасникам експерименту, які цього потребують.

Психологічний супровід реалізації експериментального проекту у школі здійснюють за такими основними напрямками: 1) діагностика рівня національно-патріотичної свідомості учнів; 2) діагностика та корекція (у разі необхідності) ставлення вчителів до реалізації проекту; 3) діагностика та корекція

(у разі необхідності) ставлення батьків учнів до реалізації проекту; 4) індивідуальні консультації учнів, їхніх батьків та вчителів; 5) узагальнення результатів діагностування.

На першому етапі роботи, спрямованої на формування національно-патріотичної самосвідомості, було визначено основні положення, що пояснюють означений конструкт та дають змогу дібрати конкретні методики його розкриття. Отже, національно-патріотична самосвідомість охоплює такі складові:

1. Усвідомлення себе як представника певної нації. Виховання та віднайдення у собі позитивних рис, що відображають національний характер у масовій свідомості.

2. Обізнаність про основні досягнення (зокрема й у аерокосмічній сфері) представників власної нації та відчуття своєї причетності до них.

3. Жага до успіху та позитивна мотивація до досягнення; прагнення зробити внесок у скарбницю національної культурної та наукової спадщини.

4. Бажання створювати гідний образ представника власної нації у свідомості міжнародної спільноти.

5. Дотримання загальнолюдських принципів і норм як фундаментальних засад будь-якого національного характеру.

6. Розуміння того, що невпинний саморозвиток в духовному, інтелектуальному і культурному аспектах є основною умовою формування гідного громадянина та справжньої Людини.

7. Шанобливе ставлення до представників інших культур і національностей; щира повага до людей, чия поведінка, звичаї і традиції різняться від власних.

Реалізація експериментальної програми передбачає моніторинг психоемоційного стану осіб, залучених до неї. Для забезпечення такого моніторингу було підготовлено опитувальники для вчителів та батьків, орієнтовані на визначення відкритості новому досвіду взагалі та ставлення до експерименту зокрема. Залученим до експерименту запропонували відповісти на запитання експрес-опитувальника та висловити свою думку щодо ефективності та доцільності експериментальної роботи. Батьківський опитувальник дає змогу визначити один із трьох типів ставлення до роботи, що проводиться у школі. Розглянемо їх:

1) *відкритість інноваціям* – позитивне ставлення до змін, переконання, що для вдосконалення системи освіти педагогам необхідно постійно впроваджувати нові методи та способи передачі знань, віра в те, що конкретно для їх дитини залучення до експерименту буде корисним і цікавим;

2) *поміrkований традиціоналізм* – позитивне ставлення до новацій, переконання, що корисними можуть бути лише поодинокі нововведення в умовах традиційної освіти;

3) *різкий консерватизм* – однозначно негативне ставлення до будь-яких нововведень, переконання, що ефективними можуть бути лише перевірені багаторічною практикою педагогічні методи.

Опитувальник охоплює також відкриті запитання, відповідаючи на які батьки мали змогу не лише висловити власне ставлення до експерименту, а й указати на його можливі недоліки і запропонувати шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в школі.

Крім цього, опитувальник дає змогу з'ясувати реальне зростання успішності учнів (з погляду батьків) у результаті залучення їх до експерименту, тобто те, якою мірою знизилася чи підвищилася їхня успішність з часу впровадження у школі дослідно-експериментальної роботи.

Методичний інструментарій, призначений для діагностики педагогів, охоплює елементи опитувальника. За результатами опитування кожен педагог продемонстрував належність до однієї з трьох груп, що відповідає групам, виокремленим у опитувальнику для батьків (відкритість інноваціям, поміrkований традиціоналізм, різкий консерватизм), а також мав змогу висловити свої скарги та пропозиції щодо оптимізації експериментальної роботи у школі.

Відкриті запитання, які доповнювали діагностичні методики, дали змогу не лише отримати статистичну інформацію, а й проаналізувати ставлення

до дослідно-експериментальної роботи усіх причетних до неї. Крім того, кожна методика охоплює запитання соціологічного характеру, мета яких – визначення компонентів національно-патріотичної самосвідомості з погляду опитаних. Це сприяло вибудуванню єдиної теоретичної моделі явища, яке формується.

Також ми дібрали комплекс методик для діагностики національно-патріотичної самосвідомості учнів. Зокрема, школярам запропоновано відповісти на запитання анкет та опитувальників: 1) методика «Вимір особистісних якостей учнів середнього та старшого шкільного віку» [4]; 2) методика «Оцінна шкала прояву суспільних і моральних якостей підлітків і старшокласників» [там само]; 3) методика «Характеристика» [1]; 4) розроблена психологічною службою школи шкала об'єктивних виявів сформованості національно-патріотичної самосвідомості «Портрет Патріота».

За допомогою методики «Вимір особистісних якостей учнів середнього та старшого шкільного віку» [4] було визначено рівень розвитку в учнів таких якостей, як: відповідальність, цілеспрямованість, товариськість, акуратність, принциповість, організованість, працелюбність та колективізм. Всі ці якості забезпечують формування гармонійної особистості, здатної свідомо любити власну Батьківщину та діяти в її інтересах.

Методика «Оцінна шкала прояву суспільних і моральних якостей підлітків і старшокласників» [там само] дає змогу визначити суспільні, професійно-моральні та морально-психологічні вияви особистості учнів. Проаналізувавши результати дослідження, під час якого учні оцінювали себе за заданими параметрами, було виявлено, що у більшості респондентів з 8–9-х класів найрозвинутішими є суспільні вияви, а для учнів 11-го класу пріоритетного розвитку набувають професійно-моральні та морально-психологічні якості. Тобто, дорослішаючи, підлітки починають усвідомлено ставитися до власної майбутньої професії і в цьому контексті діють, з огляду на конкретні пізнавальні та прагматичні мотиви. Принципового значення на цьому етапі набуває національно-патріотичне виховання, яке може не лише спрямувати молодого громадянина на корисну практичну діяльність, а й надихнути його діяти для блага і розвитку власної країни. Отже, ми визначили необхідність вживання специфічних засобів формування національно-патріотичної самосвідомості учнів на етапі вибору ними потенційної сфери професійної діяльності та формування усвідомленого ставлення до трудової діяльності.

Методику «Характеристика» використовували для оцінювання вчителями морально-етичних якостей учнів молодших класів. Якості, що діагностувалися, а саме: громадська активність, товариськість, самокритичність, відповідальність – перегукуються з тими конструктами, які визначають за допомогою методики «Вимір особистісних якостей учнів

середнього та старшого шкільного віку». Це не лише дає змогу створити цілісну картину сформованості в учнів школи морально-етичних якостей, які є необхідною складовою національно-патріотичної самосвідомості, а й відстежити динаміку розвитку особистості школярів вже після завершення дослідно-експериментальної діяльності у школі. Тобто встановити, які зміни відбудуться в їхній особистісній сфері через три, п'ять, сім років. На сьогоднішній день отримано такі результати: більшість учнів 1–2-х класів вчителі оцінюють як товариських, помірно відповідальних, але не схильних до громадської активності. В 3–4-х класах учні змінюються – в них стрімко зростає прагнення громадської активності. Вони починають відчувати себе частиною цілого і воліють діяти в інтересах цього цілого. Саме тому в 2–3-х класах (на межі певного сенситивного періоду) варто вживати активних заходів для розвитку і формування національно-патріотичної самосвідомості.

Шкалу об'єктивних виявів сформованості національно-патріотичної самосвідомості «Портрет Патріота» було розроблено педагогами школи спільно із психологічною службою з метою визначення конкретних якостей, якими має володіти справжній патріот власної держави та які можуть бути сформованими під час дослідно-експериментальної роботи. У межах цієї методики в учнів оцінювали:

- 1) володіння українською мовою;
- 2) знання традицій та звичаїв українського народу;
- 3) знання основних досягнень видатних українців в аерокосмічній галузі;
- 4) участь у шкільних та позашкільних заходах національно-патріотичної спрямованості;
- 5) прагнення жити у власній країні та розвивати її;
- 6) порядність у ставленні до власних співгромадян;
- 7) бажання досягати чогось задля прославлення Батьківщини.

Відповідний психодіагностичний інструментарій дає змогу відстежувати динаміку формування національної самосвідомості засобами аерокосмічної освіти.

Окрім постійної психологічної діагностики робота психологічної служби школи пов'язана з уточненням формулювання «національно-патріотична самосвідомість» та створенням стратегії формування цієї якості засобами аерокосмічної освіти. Національно-патріотична самосвідомість, з нашого погляду, – це комплексний конструкт, формування якого можливе на основі розвитку чотирьох основних сфер особистості учнів: загального розвитку, гуманізму, цілеспрямованості та віри в майбутнє.

Розвиток згаданих сфер відбувається шляхом: 1) запровадження специфічних навчальних дисциплін аерокосмічної спрямованості; 2) знайомства учнів з видатними діячами аерокосмічної галузі України; 3) морально-етичного виховання учнів як гідних громадян своєї країни; 4) формування в учнів

позитивної мотивації досягнення, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення; 5) проведення позашкільних заходів: відвідування музеїв, виставок, специфічних факультетів ВНЗ, планетарію; 6) охоплення аерокосмічної тематики процесом викладання основних навчальних дисциплін.

Крім того, для цілеспрямованої, структурованої, продуктивної роботи, орієнтованої на формування національно-патріотичної самосвідомості учнів засобами аерокосмічної освіти, ми розробили систему рівнів явища, що формується. Оцінювання загальної ефективності дослідно-експериментальної роботи проводять з огляду на ці рівні.

Перший рівень – *початковий* – характерний для учнів початкової школи, старшокласникам властивий у край рідко. Дитина слабко уявляє, що таке країна, держава, у якій країні вона живе, чим славиться її Батьківщина, і яких звершень досягли її видатні співвітчизники. Знання, пов'язані з космосом, практично відсутні.

На другому рівні – *базовому* – учні володіють певним обсягом стандартної інформації, пов'язаної з країною, в якій вони проживають; вони також можуть висловлювати позитивне ставлення до неї, але воно має неусвідомлений, «лозунговий» характер. Знання в аерокосмічній сфері нечіткі і фрагментарні.

Третій рівень – *достатній* – пов'язаний із позитивним ставленням до власної країни, широкою обізнаністю щодо її історії, культури, символіки, звичаїв і традицій, повній або частковій упевненості в її привабливості для іноземців, зі знаннями у сфері розвитку вітчизняної аерокосмічної галузі.

Для четвертого рівня – *високого* – характерною є усвідомлена громадянська позиція, керуючись якою учні не просто визнають себе громадянами власної країни й виявляють позитивне ставлення до неї, висловлюють власну готовність діяти на благо держави, розвивати її, зокрема, і в аерокосмічній галузі, та шляхом власних досягнень посилювати її роль у системі міжнародних відносин.

Мету дослідно-експериментальної роботи в школі можна вважати досягнутою у разі сформованості в учнів (особливо старшокласників) третього та четвертого рівнів національно-патріотичної самосвідомості. Визначення рівня сформованості цього конструкта відбувається за трьома напрямками: 1) виявлення ставлення учнів до власної країни за допомогою спеціально розробленого опитувальника; 2) діагностичні індивідуальні та групові бесіди з учнями; 3) аналіз об'єктивних досягнень учнів.

У результаті опитування учнів з використанням авторської методики ми отримуємо дані про їхню обізнаність щодо власної країни, її культури і традицій, а також досягнень видатних співвітчизників; крім того, таке опитування дає змогу виявити загальну модальність ставлення учнів до країни, в якій вони живуть. Діагностичні бесіди забезпечують визначення, якою мірою усвідомленою та не нав'язаною ззовні є позиція учнів. Своєю чергою, аналіз

об'єктивних досягнень учнів дає змогу встановити їхню готовність діяти в інтересах власної держави (що є необхідною умовою четвертого рівня сформованості національно-патріотичної самосвідомості).

Метою психологічного супроводу експериментально-дослідної роботи у школі є розроблення загальної концепції формувального впливу та створення конкретних засобів діагностики його ефективності. Методологічна робота практичного психолога в межах інноваційного процесу в школі полягає у створенні та доповненні методичного інструментарію, призначеного для діагностики психоемоційного стану педагогів, учнів та їхніх батьків, а також ставлення всіх учасників експериментальної роботи до інноваційної діяльності у школі.

За допомогою авторських методик було проведено дослідження та отримано масив емпіричних даних, що дають змогу визначити комфортність експериментальної роботи для залучених до неї людей, а також визначити її загальну ефективність. З урахуванням отриманої інформації у межах розроблення загальної концепції експериментальної діяльності було створено модель явища, що формується, та визначено шляхи формувального впливу.

Під час реалізації експерименту фахівці проводили регулярні індивідуальні та групові консультації і корекційні заняття з усіма його учасниками. Їх основною метою є зниження рівня тривожності та фрустрації, а також підвищення психоемоційного благополуччя вчителів, учнів та їхніх батьків.

Психологічний супровід є постійним і неперервним, має продовжуватися протягом реалізації у школі дослідно-експериментальної роботи з теми: «Формування національно-патріотичної самосвідомості учнів засобами аерокосмічної освіти в умовах загальноосвітнього навчального закладу», що й забезпечить, серед іншого, її успіх.

Література

1. Бех І. Д. Патріотичне виховання дітей та молоді / І. Д. Бех // Позашкілля. – 2011. – №10. – С. 9–16.
2. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех. – Київ. – 2014. – 29 с.
3. Власенко О. П. Особливості формування освітньо-виховних систем // Тенденції модернізації національних освітніх систем: зб. наук. праць / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 158 с.
4. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. П. Жаровська; Вінницький ДПУ. – Вінниця, 2015. – 290 с.
5. Зязюн Л. М. Концептуально-методологічні підходи до процесу виховання в освітній системі України / Л. М. Зязюн // Вища освіта України. – 2009. – №2. – С. 65–74.
6. Малик Н. Г. Нові форми та методи проведення уроків патріотичного виховання / Н. Г. Малик // Класному керівнику. Усе для роботи. – 2011. – №8. – С. 20–22.
7. Приходченко К. І. Підхід до організації навчально-виховного процесу з погляду середовища: теоретичний

аспект / К. Приходченко // Педагогіка і психологія. – 2011. – №3. – С. 17–31.

Анотації

Олена ЛИТВИНЕНКО

Психологічний супровід інноваційної діяльності у школі: зміст та напрями реалізації

У статті описано структуру та специфіку роботи психологічної служби у школі, де відбувається впровадження науково-дослідної програми. Представлено основні напрями, за якими відбувається психологічна діагностика осіб, охоплених експериментальною діяльністю. Проаналізовано результати перших етапів такої діагностики. Відтворено теоретичну модель явища, що формується, та визначено практичні кроки її втілення. Описано критерії ефективності експериментальної діяльності.

Ключові слова: дослідно-експериментальна робота, психологічний супровід, національно-патріотична самосвідомість, психологічна діагностика.

Елена ЛИТВИНЕНКО

Психологическое сопровождение инновационной деятельности в школе: содержание и направление реализации

В статье описаны структура и специфика работы психологической службы в школе, в которой проходит внедрение научно-исследовательской программы. Представлены основные направления, по которым должна проходить психологическая диагностика людей, включённых в экспериментальную деятельность. Проанализированы результаты первых этапов такой диагностики. Воссоздана теоретическая модель формируемого явления и определены практические шаги по её воплощению. Описаны критерии эффективности экспериментальной деятельности.

Ключевые слова: исследовательско-экспериментальная работа, психологическое сопровождение, национально-патриотическое самосознание, психологическая диагностика.

Olena LYTVYENKO

Psychological support of innovation in education: problems and vectors of development

The article describes the structure and specificity of psychological services in school, where the implementation of researching program is being hold. There are presented the basic directions of psychological diagnostics of people that are included in the experimental process. There are also placed the first results of the diagnostics. The theoretical model of phenomena that is being formed is resumed and the practical steps of its implementation are identified. The performance criteria of experimental activities are described.

Keywords: experimental work, psychological support, national and patriotic consciousness, psychological diagnosis.